

Araştırma Makalesi | Research Article

***Ceride-i Havadis*'in Ermeni Harfleriyle Türkçe Baskısı** **Turkish Edition of *Ceride-i Havadis* in Armenian Letters**

Hülya ERASLAN (Asst. Prof. Dr.)
Ankara University Faculty of Languages and History-Geography
Ankara/Türkiye
hulyaeraslan12@gmail.com

Doğanay ERYILMAZ (Asst. Prof. Dr.)
Ankara University Faculty of Languages and History-Geography
Ankara/Türkiye
deryilmaz@ankara.edu.tr

Başvuru Tarihi | Date Received: 15.04.2022
Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 29.06.2022
Yayınlanma Tarihi | Date Published: 22.07.2022
<https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1104220>

Öz

Bu çalışma Osmanlı basın tarihi araştırmalarında imparatorluğun ilk yarı-resmî gazetesi olarak nitelendirilen *Ceride-i Havadis*'in Osmanlı Türkçesi ile yayımlanışından yaklaşık iki yıl sonra Ermeni harfleriyle Türkçe olarak da basıldığını kanıtlama amacını taşımaktadır. Makalede Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte çok dilli ve çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğu'nda *Takvîm-i Vekâyi*'nin ardından devlet desteğiyle çıkarılan *Ceride-i Havadis*'in iki dilli yayımlanması, ikinci yayın dili için gayrimüslim tebaadan Ermeni toplumunun seçilmesi ve söz konusu Osmanlı Ermeni toplumu için gazete dilinin Ermeni harfleriyle Türkçe olması tartışılacaktır. Osmanlı basın tarihi literatürüne "Ermeni Harfli Türkçe Basın" olarak giren kavram hakkında bilgi verilerek *Ceride-i Havadis*'in Ermeni harfli Türkçe nüshası ilk defa incelenecek ve orijinal gazeteden örnekler okuyucuyla paylaşılacaktır. Çalışmada betimleyici ve niteliksel tasarımdan yararlanılmıştır. Gazetelerdeki haberlerde kullanılan basın dili bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Basın Tarihi, Ermeni Harfli Türkçe Basın, *Ceride-i Havadis*, Osmanlı Ermeni Basın Tarihi, Haçadur Vosganyan.

Abstract

This study aims to prove that *Ceride-i Havadis*, which is described as the first semi-official newspaper of the empire in Ottoman press history studies, was also published in Turkish in Armenian letters approximately two years after its publication in Ottoman Turkish. It will be discussed that the bilingual publication of *Ceride-i Havadis*, which was issued with the support of the state after the *Takvîm-i Vekâyi* in the multilingual and multicultural Ottoman Empire with the proclamation of the Tanzimat Edict, why the selection of the Armenian community from non-Muslim subjects for the second publication language, and why the language of the newspaper for the Ottoman Armenian community was Turkish in Armenian letters. The Turkish version of *Ceride-i Havadis* will be examined for the first time, and presented some examples of the original newspaper will be shared with the reader, by giving information about the concept that entered the Ottoman press history literature as "Turkish Press with Armenian Letters". Descriptive and qualitative design was used in the study. The language of the press used in the news in the newspapers is out of the scope of this study.

Keywords: History Of Ottoman Press, Turkish Press in Armenian Letters, *Ceride-i Havadis*, History Of Ottoman Armenian Press, Khachadur Vosganyan.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni harfleriyle ilk Türkçe gazete ya da dönemin ifadesiyle "Lafz-ı Türkçe Huruf-ı Ermenice Ceride", devlet tarafından 1 Kasım 1831'de Türkçe yayımlanmaya başlayan *Takvîm-i Vekâyi*'nin altı dilde ve ayrıca Ermeni harfleriyle Türkçe olmak üzere toplamda yedi farklı baskısından birisidir (Kabacalı, 2000, s. 47-50).¹ Devlet desteğiyle Ermeni harfleriyle Türkçe olarak çıkarılan ikinci gazete Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yarı özel gazetesi olarak bilinen *Ceride-i Havadis*'in 1840 yılında kuruluşundan yaklaşık iki yıl sonra, 3 Nisan 1842'de² yayımlanan nüshasıdır.

Ceride-i Havadis Tanzimat dönemi basınının (1839-1876) ilk örneklerindedir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte çok dilli ve çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğu'nda sözü edilen gazetenin iki dilli yayımlanması için gayrimüslim tebaadan Ermeni toplumunun seçilmesi ve söz konusu Osmanlı Ermeni toplumu için gazete dilinin Ermeni harfleriyle Türkçe olması basın tarihi açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.

Basım ve basın kültürü konusunda Osmanlı tebaası içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan Ermeni toplumu için Tanzimat dönemi, gazetecilik faaliyetlerinin temelini atıldığı bir zaman dilimidir. Osmanlı coğrafyasında ilk basın-yayın faaliyetleri 1793 (Alemdar, 2021, s. 16) yılında Fransızlar tarafından başlatılsa da ülkede ilk Türkçe gazete II. Mahmut'un Batılılaşma politikalarının sonucunda ortaya çıkmıştır.³ Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Ermenice gazete de *Takvîm-i Vekâyi*'nin 13 Ocak 1832 tarihinde yayımlanan nüshasıdır (Tuğlacı, 2004, s. 580).

Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği 1831-1932* adlı çalışmasında *Ceride-i Havadis*'in yayımlanmasına ilişkin şu tespitte bulunur: "1840 senesi aynı zamanda ikinci gazetenin intişar tarihidir. Sahibi de Vilyam Çörçil isminde bir İngilizdir. Bu gazeteyi 1839 da Gülhane Hattının ilanı üzerine teessüs eden hürriyetin bir eseri olarak telâkki etmeyiniz. Onun intişar şekli garpli zihniyet için yazılmış bir şark masalı mevzuunu teşkil eder." (Gerçek, 1932, s. 35).

Bu çalışmada *Ceride-i Havadis*'in Ermeni harfli Türkçe nüshası aracılığıyla yeni oluşmaya başlayan haber ve gazetecilik pratiklerinden örnekler verilecektir. Makale aynı zamanda Osmanlı Ermeni toplumunun Ermeni harfleriyle Türkçe basın hayatı hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. *Ceride-i Havadis*'in Ermeni harfleriyle Türkçe nüshasının ilk defa okuyucularla paylaşılmasının da önemli olduğunu düşünüyoruz. Çalışmada betimleyici ve niteliksel araştırma tasarımıyla yararlanılmıştır. Her iki versiyonda da kullanılan haber dili bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Hamza Çakır, *Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis* isimli çalışmasında söz konusu gazete için "lafzı Türkçe harfleri Ermenice bir nüshasının yayımlanacağı ve hatta bunun içinde padişah iradesinin çıktığı ve ilanların bastırılıp dağıtıldığı" bilgisini gazetenin Türkçe nüshasındaki habere dayandırarak vermektedir. Ancak Çakır, konuyla ilgili kitaplarda böyle bir bilgiyle karşılaşmadıkları gibi kütüphanelerde de *Ceride-i Havadis*'in Ermenice basılmış bir sayısına ulaşamadıklarından gazetenin Ermenice olarak çıkıp çıkmadığını bilemediklerini dile getirmiştir (Çakır, 1997, s. 15-37). Nesimi Yazıcı, karşılaştırmalı olarak *Takvîm-i Vekâyi* ve *Ceride-i Havadis*'in mukaddimelerini incelediği yazısında Mustafa Nihat Özön'ün *Yüz Senelik Gazeteciliğimiz* yazısına gönderme yaparak *Ceride-i Havadis*'in *Takvîm-i Vekâyi* gibi diğer dillerle birlikte Ermenice ve Arapça olarak da neşredildiğini belirtmiştir (Yazıcı, *Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in Mukaddimelerinin Tahlil Ve Karşılaştırılması*, 1984, s. 75). Mustafa

Nihat Özön ise sözünü ettiğimiz çalışmada 1842 yılında gazetenin sahiplerinin Ermeni harfleriyle Türkçe bir gazete çıkarmak için izin alma girişimlerinden söz eder. Tanzimat'ın ilanından sonra Bab-ı Ali'nin planları arasında özellikle Rumca ve Ermenice gazete çıkarma arzusunda olduğuna dikkat çeken Özön, *Ceride-i Havadis*'in Ermeni harfleriyle Türkçe basılması için gerekli iznin hemen çıkarıldığını belirtir:

“1258 senesinde gazete sahipleri Ermeni harfleriyle ve Türkçe ibare ile bir gazete çıkarmak teşebbüsünde bulundular. Evvelâ müsaadesini aldılar. Bab-ı Âli bu fikre taraftardı. Zaten Tanzimat'tan sonra Rumca ve Ermenice gazete çıkarmak arzusu ilk planda idi. Onun için derhal izin verdiler. Birkaç ay evvel gazetenin çıkacağı ve istek edenlerin kaydedilmek üzere müracaatları ilân edildi. Bir taraftan da bu husus için lazım gelen tertibat alınarak gazete hazırlandı.” (Özön, 1994, s. 19).

Ceride-i Havadis'in Ermenice olarak değil ama Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlandığı, bu yazıda kullanılacak belgelerle ilk defa kanıtlanacaktır. Çalışma çok dilli Osmanlı basın tarihi hayatındaki bilinenleri arttırma amacındadır.

Ermeni Harfli Türkçe Basın

Osmanlı basın tarihi literatürüne “Ermeni Harfli Türkçe Basın” olarak giren bu kavram Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe konuşan ve Ermeni alfabesiyle yazan Türkofon Ermeni cemaatinin haber ihtiyacını karşılamak için çıkarılan gazete ve dergi gibi süreli yayınları ifade etmek için kullanılır.⁴ Tarihsel olarak Ermeni harfleriyle Türkçe basın 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ama ondan önce Ermeni harfli Türkçe yazım, Türkçe konuşan, Ermeniceyi bilmeyen ya da çok az bilen, Hristiyanlık inancına bağlı Ermeni nüfusuyla iletişim kurmanın ve bu kitlenin de aynı yolla kendini ifade etmesinin bir aracı olarak varlık göstermiştir. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Ermeni harfli Türkçe yazma eserler din, edebiyat, tarih, felsefe, doğa bilimleri, ziraatçılık gibi çok farklı alanlarda Osmanlı İmparatorluğu'ndan (İstanbul başta olmak üzere Ankara, Edirne, Tokat, Erzurum, Sivas, Zeytun'a kadar pek çok yerde) St. Petersburg'a, Eçmiadzin, Kırım, Kalküta gibi çok farklı yerlerde üretilmişlerdir. Ermeni harfli Türkçe yazma eserlerin büyük bir çoğunluğu aşuğlar tarafından yaratılmış manzum eserlerdir. Mani, deyiş, hikâye, bilmece, destan, söylence, şiir gibi halk edebiyatı türlerinin önemli bir kısmı Ermeni harfli Türkçe yazma eserler olarak kaleme alınmıştır (Pamukciyan, 2003, s. XI-XIII). Eremya Çelebi Kömürcüyan, Osmanlı Ermenilerinin Rusya Ermenilerinden farklı olarak Türkler ile çok yoğun bir iletişim haline girdiklerini, gündelik yaşamlarına Türkçeden çok sayıda kelime aldıklarını ve zamanla Ermenicenin yerini Türkçenin aldığını, ister istemez Ermeni harfli Türkçe gibi bir alanın Ermeni literatüründe yer edindiğinin altını çizer (Sanjian & Tietze, 1981, s. 9-11). 1727 yılında Venedik'te Sivaslı Mhitar Sebastatsi tarafından Ermeni harfli Türkçe ilk kitap yayımlanmıştır. *Yeni Ermenicenin Dilbilgisine Giriş: Yalnızca Türkçe Bilen ve Yeni Ermenice Öğrenmek İsteyen Ermeniler İçin Türk Lisaniyla Yazılmıştır* isimli çalışma bir dilbilgisi kitabıdır. Karnik İstepanyan'a göre; bu tarihten günümüze kadar Mhitaristlerin yayımladığı Ermeni harfli Türkçe kitap ve risale sayısı bine yakındır (Şahin, 2008, s. 102).

Osmanlı Ermeni toplumu 19. yüzyılı “kültürel rönesans”, “kültürel aydınlanma” dönemi olarak nitelendirir. Kültürel aydınlanmanın ilk durağı da dilleri olmuştur. Klasik Ermenice olarak tanımlanan “Grabar” dilinin yerini bu yüzyılda “Aşharabar” (Dünya Dili) almıştır. Batı Ermenicenin henüz yeterince gelişmemiş olması ve Grabar döneminin etkisinin hâlâ devam etmesi nedeniyle pek çok çalışma, Batı Ermeni toplumunun tanıdık olduğu Ermeni harfli Türkçe olarak basılmıştır (Eraslan, 2020, s. 120). O yüzden ki Ermeni âşıkların şiir ve destanlarında, yazılı edebiyat ürünlerinde, Batı edebiyatından çevirilerde, gazete

ve dergilerde, mezar taşı kitabelerinde, çok çeşitli lügatlerde, dinî kitaplarda Ermeni harfli Türkçenin kullanımı karşımıza çıkar (Pamukciyan, 2003, s. XII).

Ermeni harfli Türkçe metinler üzerine ilk çalışma 1911 yılında Friedrich von Kraelit-Greinfenhorst tarafından Viyana İlimler Akademisi'nde bildiri olarak sunulan ve bir yıl sonra da basılan *Ermeni Harfleriyle Türkçe Hakkında Araştırmalar* isimli makaledir (Kraelit-Greinfenhorst, 1996, s. 13-33). Kraelit-Greinfenhorst, bu araştırmada Ermeni harfleriyle Türkçe yazımını farklı dönemlere ait gazete örneklerinden yola çıkarak dil bilim açısından incelemiştir. Gündelik hayatta Türkçeyi yaygın olarak kullanan Osmanlı Ermeni toplumu dinsel nedenlerden dolayı kutsal saydıkları Ermeni alfabesine sadık kalmışlardır. Hasmik A. Stepanyan'ın *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)*, Zakarya Mildanoğlu'nun *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000* eserleri bu alana ilişkin çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için temel akademik kaynaklardır. Bununla birlikte son dönem basın tarihi çalışmalarında Ermeni harfleriyle Türkçe romanlar üzerine çalışan Murat Cankara'nın *Toplumsal Tarih* için Ermenice ve Ermeni harfleriyle Türkçe gazete ve dergiler hakkında kaleme aldığı yazılar da alana katkısı olan çalışmalardır. Cankara'ya ait *Rethinking Ottoman Cross-Cultural Encounters: Turks and Armenian Alphabet* isimli makalede de Ermeni harfli Türkçenin kullanımına ilişkin aydınlatıcı bilgiler yer almaktadır (Cankara, *Rethinking Ottoman Cross-Cultural Encounters: Turks and the Armenian Alphabet*, 2015).

***Ceride-i Havadis'in* Yayınlanış Öyküsü ve Tanzimat Dönemi Gazetecilik Faaliyetleri**

Ceride-i Havadis Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı topraklarında devlet yardımıyla çıkarılan ikinci gazetedir (Ebüzziya, 1993, s. 406).⁵ *Ceride-i Havadis'in* yayımlanışı ile ilgili olarak Osmanlı basın tarihi literatüründe iki farklı görüş vardır. Bunlardan ilki İngiliz William Churchill'in 1836 yılında yaşadığı adli bir olay sonucu zeytinyağı ihracı ile birlikte gazete çıkarma imtiyazını elde ettiği bilgisidir.⁶ Pek çok yazara göre gazetenin çıkışı ilginç bir öyküye dayanmaktadır. 19. yüzyılın başında İzmir'e yerleşen ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği'nde kâtiplik yapan William Churchill isimli İngiliz'in İstanbul'da Kadıköy'de avlanırken silahıyla bir Türk çocuğunu gözünden yaralaması ve ardından gelişen bir dizi olaya dayanır. Bu kazanın ardından William Churchill tutuklanır (İpek, Churchill Vak'ası ve Vesikaları, 1987, s. 15-23).⁷ Bu durumu onur meselesi yapan İngiliz Büyükelçisi Lord Ponsonby kapitülasyon haklarına dayanarak bir İngiliz'in suçlu dahi olsa tutuklanamayacağını belirterek Osmanlı Devleti'ne bir nota verir. Kısa sürede siyasi boyut kazanan olaya diğer Avrupa devletleri de müdahil olur. Artan baskılar üzerine William Churchill serbest bırakılır ve dönemin Hariciye Nazırı Akif Paşa hastalığı öne sürülerek görevinden azledilir.⁸ Aslında bu tatsız olay İngiliz vatandaşı William Churchill'e Osmanlı topraklarında yeni fırsatlar sunacaktır. Devlet düzeyinde Churchill'den özür dilendikten sonra kendisine pırlanta bir nişan ve on bin kantarlık zeytinyağı ihracı⁹ için ferman verilir. Zeytinyağı ihracatı için kendisine verilen fermanı 3500 altına başkasına devreden Churchill, Akif Paşa'nın sürgüne gönderilmesinin ardından *Ceride-i Havadis'i* çıkarma faaliyetlerine girişir.

Nesimi Yazıcı ise *Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme* başlıklı çalışmasında yabancı arşivlerdeki belgelerden yola çıkan Orhan Koloğlu ile Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak araştırmasını gerçekleştiren Nedim İpek'in bu konuda farklı sonuçlara ulaştıklarına dikkat çeker. Yazıcı, İpek'in çalışmasına ve kendi yaptığı araştırmalara dayanarak William Churchill'in yaşadığı adli olay sonucu gazete çıkarma imtiyazına ulaşmış olduğu bilgisinin kaydına rastlanmadığının altını çizer (Yazıcı, 1994, s. 58). Nedim İpek'e göre (1995) 19. yüzyılda Osmanlı Devleti, siyasetini ve icraatını

hem tebaaya ve hem de dış ülkelere anlatmak için bütün modern devletler gibi bir gazeteye ihtiyaç duymuş ve Takvîm-i Vekâyi gazetesini çıkarmıştı. Bununla birlikte imparatorluk dış dünyaya yönelik propaganda görevini yerine getirecek yabancıların gazete çıkarma girişimlerini de destekliyordu. William Churchill de bu girişimcilerden biriydi (İpek, Churchill Vak'ası (1836), 1995, s. 711). Tanzimat döneminde Osmanlı idarecilerinin kendilerini, ülkedeki değişiklikleri, gelişmeleri ülke içi ve dışına aktaracak gazete ve gazetecilere ihtiyaçları sürekli artmıştı. Bu ortamda Churchill, Bâb-ı Âli'ye iki gazete çıkarma teklifinde bulunur. İlki İstanbul'da ve dili Türkçe; diğeri İzmir'de İngilizce. Churchill'in İzmir'de İngilizce bir gazete çıkardığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır (Yazıcı, 1994, s. 59). Ama İstanbul'daki yeni yayın için dönemin padişahı Sultan Abdülmecid, Takvîm-i Vekâyi Matbaasının Müdürlüğü'ne yeni gazetenin desteklenmesi için emir vermiştir. Ceride-i Havadis gazetesinin hurufatı, diğer malzeme ve düzeltmenleri Takvimhane idaresi tarafından sağlanır (Koloğlu, 1986, s. 33-55; Ebüzziya, 1993, s. 406). Aynı zamanda Churchill'e devlet tarafından üç yıl süreyle ayda 5000 kuruş maddi yardım yapma kararı verilir (İpek, 1987, s. 98-99).¹⁰

Ceride-i Havadis yayımlandığı ilk günlerde hiç satılmamış ve beklenen ilgiyi görmemiş olduğundan devlet tarafından yapılan yardım kesilince 1843 yılında (Mayıs ayı) 138. sayıda kapanmıştır. Gazetenin sahibi Churchill, yayın organını yeniden hayata geçirebilmek için devlet yardımına tekrar başvurmuş, Bâb-ı Âli gazetesinin neşrini faydalı bulduğu için yeniden destek sağlamış ve okuyucu sayısını arttırmaya çalışmıştır. *Ceride-i Havadis* ilk yıllarında 150 kadar okuyucuya sahipken, devletin yardımıyla 1844 yılından itibaren okuyucu sayısı 300'leri bulmuştur (İpek, 1987, s. 99; Ebüzziya, 1993, s. 406). 1 Ağustos 1840 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete 26 Eylül 1864 tarihine kadar toplam 1212 sayı çıkmıştır. Başlangıçta ayda üç defa yayımlanan *Ceride-i Havadis* 139. sayıdan itibaren haftalık olarak okuyucularıyla buluşmuştur. 40X27 cm ölçüsünde çıkan gazete ikişer sütunlu dört sayfa olarak basılmış, 1847 yılında 329. sayıdan itibaren de sütun sayısı artırılarak üçe yükseltilmiştir (Ebüzziya, 1993, s. 406). Gazetenin yayın hayatına devam edebilmesi için devlet desteği yirmi yıl boyunca devam etmiştir. Nesimi Yazıcı, devlet desteğinden dolayı *Ceride-i Havadis*'in yarı resmî yayın organı olarak değerlendirilmesinin hatalı olacağını vurgular. Devlet için önemli olan, iç ve dış kamuoyunu kendi bakış açısı doğrultusunda bilgilendirmektir. Bunun için *Takvîm-i Vekâyi*'yi çıkartmış ve o da yetmemiş, bu gazeteyi farklı dillerde de yayımlamıştır. *Ceride-i Havadis* de görünürde özel ama devletin kesin denetiminde çıkan yayın organlarından biridir (Yazıcı, 1994, s. 60-63).

"Curnal katibi", bilindik ifadeyle gazeteci olarak da kendisinden söz edilen William Churchill 1846 yılında ölünce gazete, oğlu Alfred Churchill tarafından çıkarılmaya devam etmiş 1212. sayıdan sonra ismi *Ruzname-i Ceride-i Havadis* olarak değiştirilmiştir. M. Nihat Özön gazeteye verilen devlet desteğinden dolayı baba ve oğulun etraftan ağır sözler işittiklerine dikkat çeker. Alfred Churchill 1865 yılında kaleme aldığı bir yazısında bu serzenişini dile getirir: "...vatanından ecnebî bir memlekete hicret ederek menafi-i zatından ziyade o memlekete raci bulunan bir eseri nice fedakârlıklar ihtiyarıyla icat ve tesis eylemiş olan bir şahsın ve varisinin mükâfaten aldığı bir maaş-ı cüzziyi enzar-ı yar ü agyarda başına kakmak..." (Özön, 1994, s. 17).

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Fransız, İngiliz gibi yabancı unsurların emperyalist ilişkiler doğrultusunda kendi çıkarlarını savunmak için yayımladıkları gazete ve dergilerin ardından doğrudan ve dolaylı devlet yardımıyla çıkarılan süreli yayınlar, Tanzimat dönemi basınının ortaya çıkıp

gelişmesine ve İmparatorluk sınırlarında gazetecilik faaliyetlerinin başlamasına öncülük etmiştir (Alemdar, İletişim ve Tarih, 2001, s. 15-16).

İlber Ortaylı'ya göre, 19. yüzyılın en önemli kültürel ve siyasi gelişmelerinden birisi gazete ve süreli yayınların Osmanlı toplumunun gündelik hayatının bir parçası haline gelmesidir. Resmî gazete olarak çıkmaya başlayan *Takvîm-i Vekâyi'*de kanun, emirname ve resmî tebliğlerin yanında güdümlü ve ayrıntılı iç ve dış haberler, polemik niteliğindeki yazılar, ilim ve fen konularını içeren öğretici makaleler de yer alırdı (Yazıcı, 1983). Ortaylı gazete denilen yeni kitle iletişim aracını çok uluslu Osmanlı toplumu için tarih, coğrafya, edebiyat, iktisat ve toplumbilim alanında popüler bir öğretmen olarak tanımlar. Ona göre, Osmanlı toplumu okumaya kitaplar aracılığıyla değil gazete ve dergiler ile başlamıştır. Matbaa ile daha erken tanışan Osmanlı gayrimüslim unsurlar da okuma alışkanlığını Müslümanlar gibi gazete ve dergiler üzerinden kazanmıştır (Ortaylı, 1990, s. 397-398).

Ceride-i Havadis de Tanzimat dönemi ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel hayatın yeni bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından imparatorluk sınırlarında en azından payitaht İstanbul ve büyük kentlerde ortaya çıkan yeni atmosfer basın alanında da farklı gelişmelerin yolunu açacaktır.

Ceride-i Havadis'in de ortaya çıkış hikâyesinde başrol Osmanlı topraklarında yaşayan bir İngiliz'e aittir. Mustafa Nihat Özön, *Ceride-i Havadis* üzerine yaptığı değerlendirme yazısında Churchill'in Türkçe yayın yapma isteğini tuhaf bulur:

"Zaten gazete çıkarmak istemesi bilhassa kendi lisanı dururken Türkçe olarak istemesi vehleten (ilk anda) garip görünür. İstanbul'daki İngiliz aileleri arasında muteber bir adamdı, ailesi maruftu (tanınmış) ve kendisi de ticaretle meşgûl bulunuyor, aynı zamanda da *Morning Herald* gibi bazı Londra ve İngiliz Torry gazetelerine muhabirlik yapıyordu. Yani talebi büsbütün aykırı bir şey değildi. Fakat herhalde bu da tatminkâr bir sebep değil." (Özön, 1994, s. 16).

Bu durum bize söz konusu dönemde gazetenin rolünün ne olduğu ve neden gazeteye ihtiyaç duyulduğu sorularını gözden geçirmek için iyi bir fırsat sunar. Osmanlı basın tarihi yazımını geleneksel ve eleştirel açıdan ikiye ayırarak inceleyen Gül Karagöz Kızılca, Osmanlı topraklarında basının doğuşunu farklı bir yaklaşımla ele alır. 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında dinamik bir toplum yapısına dikkat çeken Kızılca, basının ortaya çıkışını dünya kapitalizmindeki gelişmeler/gerilimler ve toplum içerisinde değişik grupların çatışan çıkarları çerçevesinde alınması gerektiğini vurgular (Kızılca, 2016, s. 71-90). Kapitalizmin çocuğu olarak tanımlanan gazete ilk defa Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızlar tarafından 1793 yılında İstanbul'da Fransız elçiliğinde haber bülteni olarak *Bulletin de Nouvelles* ismiyle çıkartılmıştır. Fransız İhtilali'nin propagandasını yapmak için yayımlanan bu bülteni daha sonra İstanbul, İzmir gibi ticaretin geliştiği farklı dil ve kültüre sahip insanların yaşadığı liman şehirlerinde yayımlanan gazete ve dergiler takip etmiştir. Bu gazete ve dergiler gelişen kapitalist ilişkiler sonucu ülke içindeki yabancılardan yerli ortaklarıyla birlikte -ağırlıklı olarak Rum, Ermeni, Yahudi- ticari faaliyetlerini sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları güncel haberleri üreten araçlar olarak ortaya çıkmıştır (Alemdar, 1980, s. 7). İmparatorluk toprakları içinde yabancı grupların çıkardığı yayınların dışında devlet desteğiyle Türkçe yayımlanan gazete geleneksel Osmanlı basın tarihi yazımında devletin modernleşme isteğinin bir sonucu olarak görülür. Bu anlatıya göre, gazete reformcu ve aydınlanmacı Osmanlı yönetici grubunun Batı karşısında gücünü koruyabilmek için pek çok alanda başlattığı reformları halka aktarabilmenin temel aracıdır. Dönemin sultanını merkeze alarak biçimlenen bu yazın, basının ortaya çıkışını ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlam içerisinde ele alan eleştirel bir bakış açısından

çoğunlukla yoksundur. Geleneksel basın tarihi analizinden farklı olarak eleştirel basın tarihi anlatısı, gazetenin ortaya çıkışını dünyadaki kapitalist yarışta büyük devletler için Osmanlı topraklarının ekonomik bağlamda giderek daha cazip bir alana dönüşmesi üzerinden değerlendirdiğinden, olan bitenin daha net anlaşılması için önemlidir (Kızılca, 2016, s. 71-76).

19. yüzyılın başında doğrudan ve dolaylı olarak devlet katkısıyla çıkan gazetelerin kendi ağızlarından varlık sebeplerini öğrenmek gazetecilik faaliyetlerini değerlendirebilmek için gereklidir. Devletin resmî gazetesi olan *Takvîm-i Vekâyi*, Osmanlı devletinin kendi tarihini yazdırma geleneği olan vakanüvisliğin devamı niteliğinde ortaya çıkmıştır. *Takvîm-i Vekâyi*'nin mukaddimesine¹¹ göre, ülke içinde ve dışında gerçekleşen olayları, devlet tarafından alınan karar ve uygulamaları halkın yanlış değerlendirmemesi için zamanında haberdar olması düşüncesi devletin gazete basma fikrini temellendirmiştir. Devletin lisanı olarak görülen bu gazete, yöneticilerin istekleri doğrultusunda iç ve dış kamuoyunu yönlendirme amacı taşımaktaydı. O yüzdendir ki çok dilli imparatorluğun yaygın konuşulan dillerinde -Rumca, Ermenice, Farsça, Arapça- ve dönemin dünya dili olan Fransız dilinde basımına izin verilmiştir. Belirli süre aralığında basılacak bu yeni iletişim aracında ülke içindeki devlet işleriyle ilgili bilgilerin resmî; ülke dışından gelen haberlerin, eğitim, öğretim, sanat, ticaret ile ilgili yazıların ise gayriresmî başlığı altında yayımlanmasına karar verilmiştir. *Ceride-i Havadis*'in mukaddimesinde ise halkı eğitme fikri ön plandadır. Batılılaşma fikri ve Avrupa'nın üstünlüğü düşüncesine vurgu yapılır. Eğitim ve öğretim sayesinde Batı medeniyeti yakalanacaktır. Gazete de en önemli eğitim aracı olduğu için içerisinde iç ve dış olaylar, siyasi, askerî, ticari konularda bilgiler taşır (Yazıcı, 1984:76). Gazetenin, halkın bilgisini arttırdığı, diğer ülkelerde olup bitenleri naklettiğinden halkta merak hisleri uyandırdığı ve bu yolla meslek ve ticaret hayatının geliştirilmesine katkıda bulunduğu belirtilmiştir (Ebüzziya, 1993, s. 406).

"Gazete-i mezkûr Dersaadet ve Memâlik-i Mahrusede zuhûra gelen vukâât ile memâlik-i ecnebiyyede vuku bulan bazı havâdisât-ı nâfiayı ve sâir hüner ve maârif ve sanayi ve ticarete dair ihbârât ve ifâdât-ı lâzimeyi havi olarak on günde bir defa çıkarılıp müşterileri tarafına mahsus müvezziler ile gönderilecektir." (Yazıcı, 1984, s. 72).

Takvîm-i Vekâyi'nin yayımlamadığı konu ve haber boşluğunu bu gazete dolduracaktır. *Ceride-i Havadis* devletin resmî gazetesinden farklı olarak sayfalarında ilana yer ayracağını mukaddimesinde dile getirir:

"Ve gazete-i mezkûrun bir senelik ücreti yüz elli ve altı aylığı yetmiş beş guruşa olup satılık hâne ve dükkan vesâir akârı olanlar ve hâne ve dükkanını icâra virmek isteyenlerin gelüb yerli yerile haber virdükleri halde gazete-i mezkûra derc ve ilân olunacağı keyfiyeti ma'lûm olmak..." (Yazıcı, 1984, s. 78).

Ceride-i Havadis'in ikinci dil olarak Ermeni harfleriyle Türkçe olarak basılmasının nedeni ya da nedenleri ne olabilir diye düşündüğümüzde ilk akla gelen cevap matbaacılık faaliyetlerinin başında çoğunlukla Ermeni toplumuna mensup kişilerin olmasıdır. Bir diğer neden ise 19. yüzyılın başından itibaren Rumların devlet bürokrasisindeki yerini özellikle 1821-29 Yunan İsyanı'ndan sonra yavaş yavaş Ermeni cemaatinin önde gelen kişilerinin almaya başlamış olması da düşünülebilir. Bu kişiler Osmanlı toplumundaki Ermeni cemaati için Ermeni harfli Türkçe gazete ve dergi çıkarmayı uygun görmüş olabilirler. Ama o döneme ait yazılanlardan ve gazetenin satış rakamlarının istenilen düzeye çıkamamasından dolayı *Ceride-i Havadis*'in bu alfabe ile yazımı ve basımını da ortadan kaldırmıştır. Ermeni harfli Türkçe metinlerin hedef kitlesi sadece Ermeni cemaati ile de sınırlı değildir. Arap alfabesindeki sesli harfleri okumanın zorluğu da Ermeni harfli

Türkçe kullanıma, görece üstünlük sağlamıştır. Osmanlı topraklarına gelen misyonerler Ermeni harfli Türkçe sayesinde hem Türkçeyi hızlıca öğrenmişler hem de Ermeni toplumu ile iletişime geçmişlerdir. Örneğin Misyoner Elias Riggs tarafından hazırlanan *Outline of a Grammar of the Turkish Language as Written in the Armenian Character* isimli kitap misyonerlere Türkçeyi öğrenmek için önemli bir fırsat sunmuştur. Yine Osmanlıya ilgi duyan Avrupalılar, devlet adamları, tüccarlar, seyyahlar için de bu çalışma dili öğrenmek açısından değerlidir (Cankara, 2015, s. 4).¹² 19. yüzyılda Müslüman ve Türk entelektüeller de Ermeni alfabesini öğrenerek Ermeni harfli Türkçe basını ve romanları takip etmişlerdir. Ahmet İhsan Tokgöz *Matbuat Hatıralarım*, Halit Ziya Uşaklıgil *Kırk Yıl* isimli eserlerinde Ermeni Harfli Türkçeyi öğrenip, bu alfabe ile yayımlanan eserleri (gazete, dergi, romanlar, ders kitapları) takip ettikleri bilgilerini verirler (Cankara, 2011, s. 199-208). Hasmik Stepanyan özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Ermeni harfli Türkçe basının popüleritesinin yüksek olduğunu, 1850-1890 yılları arasında sayısının ve tirajının arttığını, yurt içinde ve dışında çok sayıda takipçisinin ve muhabirinin bulunduğunun altını çizer. Bu kaynaklar Osmanlı toplumunun özellikle de Ermeni toplumunun gündelik hayatını anlamak için önemli kaynaklardır (Stepanyan, 2008).

Ceride-i Havadis Türkçe basımının yanında Ermeni harfleriyle Türkçe baskı yapacağını gazetenin 74. sayısında okuyucularına iletmiştir. Türkçe okuyup yazan Ermeni cemaatinin gazeteyi alıp okuduğu, bunun yanında Türkçe okuyup yazamayanların da olan bitenden haberi olması için sözü Türkçe, harfleri Ermenice olacak gazetenin basılması için gerekli izni aldıklarını dile getirir:

İstanbul'da bir süreden beri Ceride-i Havadis basılmakta ve içinde her ülke, her çeşit hikaye, her türlü marifet ve hüner, her türlü olay, ilginç eserden haber verildiğinden dolayı bu gazeteyi okuyanların aydınlandığı ve bir takım konular hakkında şüphesiz bilgi edindiği bellidir. Gerçi Türkçe okuyup yazan Ermeni milleti bile bu gazeteyi alıp okur ve söz konusu tüm faydalı şeylerden haberi olsa da Türkçe okuyup yazamayanların gelişmelerden ve olaylardan haberi olması için Türkçe sözlü Ermenice harfli olarak gazetenin bastırılması için ruhsat alınmış ve gazetenin altı aylığı 75 ve bir seneliği 150 kuruşa olacağı belirtilmiştir. Ayrıca okuyucuların isteklerine göre gazetenin özel kişiler aracılığıyla istenilen yere götürüleceği ve Muharrem ayının başından itibaren gazetenin yayımlanacağını duyurmak için bir parça ilan bastırılmış ve dağıtılmış olduğu bilinmesi için ilan edilmiştir (Ceride-i Havadis, İlanat, 1842, s. 4).¹³

Özgün metin:

Sâye-i hazret-i malûkânede bir müddetten beri iş bu ceride-i havâdis basılmakta ve içinde her diyâr ve her güne âsâr (her çeşit hikayeler) ve her türlü ma'rifet ve hüner ve her nev'î havâdis acâyip eserden ve vukuât ifâde kılınmakta olduğundan okuyanlar teşhîz-i zihn (zihin açma) ettiği ve bir takım mevâddı (işleri) dahi malûm edindiği şüpheden azade olmağla gerçi Türkçe okuyup yazmak bilen Ermeni milleti dahi cerideyi alıp okur ve dediğimiz fevâidden ol dahi müteneffih (övünen) olur ise de Türkçe okuyup yazamayanlarında madde-i malûmu olmak için lafz-ı Türkçe ve huruf-i Ermenice olarak ceridenin ifadesince bir gazete dahi bastırmak üzere ruhsat-ı seniyye istihsal kılınmış ve cerideyi altı aylığı yetmiş beş ve bir seneliği yüz elli kuruşa olacağı ve istiyenin tenbih ettiği mahale mahsus ademle gönderileceği ve iş bu muharrem'in ibtidasından itibaren neşr edileceği bilinmek için bir kıta Ermenice ilannâme dahi bastırılmış ve neşr edilmiş ettiği malûm olmak üzere ilan kılınmıştır. (Ceride-i Havadis, İlanat, 1842, s. 4).¹⁴

Türkçe konuşan Ermenilerin Ermeni alfabesini, Türkçe yazımda nasıl kullandıklarına dair bir birlik ve tutarlılık söz konusu değildir. Osmanlı Ermeni toplumunun Ermeni alfabesini kullanmasının altında çeşitli nedenler vardır. İlki, Türkçenin yazımı için Ermeni alfabesinin Arap alfabesinden daha uygun olmasıdır. İkincisi, Ermenilerin kendi alfabelerine kutsallık atfetmeleridir. Ermeni alfabesi Mesrop Maştots adlı Ermeni din adamı tarafından MS 405 yılında icat edilmiştir. Son olarak da milliyetçilik duygusunun varlığı Ermeni toplumunu

kendi alfabesini kullanmaya yöneltmiştir. Kısacası pratik kullanım, dinî ve millî duygular bu alfabenin tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır (Kraelit-Greinfehorst, 1996, s. 13-33).

Ceride-i Havadis'in dili başlangıçta *Takvîm-i Vekâyi* ile aynıdır ama sonra muharrirleri ve düzeltmenleri değişince gazetenin dili de değişir. Gazete haberleri *Takvîm-i Vekâyi*'deki gibi üç bölümden oluşur: Havadisat-ı Dahiliye, Havadisat-ı Hariciye ve İlanat. *Takvîm-i Vekâyi* düzenli olarak haftada bir yayımlanamayınca devletten yardım alan *Ceride-i Havadis* de sütunlarında zaman zaman idari haberlere yer vermeye başlamıştır. Hükümet ve resmî dairelere ait haberler hiçbir yorum yapılmadan yayımlanmıştır. Dış dünyaya ait pek çok haber yabancı gazetelerden çeviri şeklinde verilmiştir. İlan bölümünde de ithal ilaçlardan ülkede bilinmeyen eşya ve makinaya kadar pek çok ürünün tanıtımı yapılmıştır (Ebüzziya, 1993, s. 406-407).

Ermeni Harfli Türkçe Baskı

Yazımızda sözü edilen Ermeni harfli Türkçe gazete baktığımızda; dört sayfada iki sütun şeklinde basılan yayının Dahili Haberler, Ecnebi Haberler ve İlanıye bölümünden oluştuğunu görmekteyiz. Kendisiyle eş anlı yayımlanan Osmanlıca nüshasıyla Dahili ve Ecnebi haberlerin aynı olduğu tespiti yapılmıştır.

Ceride-i Havadis'in Ermeni harfli Türkçe baskısının redaktörü Haçadur Vosganyan'dır¹⁵ (Stepanyan, Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968), 2005, s. 555). Haçadur Vosganyan'ın 19. yüzyılın ilk yarısında Batı Ermenice basının gelişiminde öncü rol oynadığı belirtilir (Çukasyan, 1972, s. 145). İstanbul'da doğan ve Türkçe, Rumca, İtalyanca ve Fransızca bildiği söylenen Vosganyan, İngilizce öğrenmek için Amerikan misyonerleriyle iletişime geçmiştir. Rahip Harrison G. O. Dwight, Vosganyan'ı dil öğrenmesi ve liberal bir eğitim alması için Amerika Birleşik Devletleri'ne davet etmiştir. 1835 yılında New York'a giden ve üniversiteye başlayan Vosganyan sağlığının bozulmasının ardından İstanbul'a geri döner (Erdem, 2021, s. 111-112). Vosganyan, 30 Kasım 1840 tarihinde İstanbul'da Aztarar Püzantyan'ı (Bizans Habercisi) çıkarmaya başlar. İstanbul'da ilk bağımsız Ermenice gazete olarak kabul edilen bu yayın organı kısa sürede Ermeni burjuva sınıfı olarak bilinen Amiralaların dikkatini çekse de abone sayısı olarak istediğini yakalayamaz ve beşinci sayıdan itibaren gazete (1841 yılının Ocak ayından itibaren) Ermeni harfli Türkçe olarak yayımlanmaya başlar (Çukasyan, 1972, s. 145-149). Vosganyan 1842 yılında *Ceride-i Havadis* gazetesinin Ermeni harfli Türkçe redaktörlüğünü üstlenir. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir konu *Takvîm-i Vekâyi* 'den sonra ikinci Ermeni harfli Türkçe gazetenin *Bizans Habercisi*'nin olabileceği bilgisidir.

Dil açısından iki gazeteyi karşılaştırmak bu yazının kapsamı dışındadır; fakat haberlerin bazılarında sözcüklerin eş anlamlılarının kullanıldığı göze çarpmaktadır. 21 Safer 1258 tarihli gazete hem Osmanlı Türkçesi ile hem de Ermeni harfli Türkçe olarak yayımlanmıştır. Osmanlı Türkçesi nüshanın sayısı 80, Ermeni harfli Türkçe nüshanın sayısı 8 olarak yazılmıştır. Ama neden 8 yazıldığına dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Ermeni harfli Türkçe sayısının ilan bölümünde neden böyle bir gazetenin ortaya çıktığı bilgisi okuyucu ile paylaşılır. Bu ilandan gazeteyi çıkaranların Osmanlı Ermeni toplumunu imparatorluk içindeki ve dışındaki her türlü olaydan haberdar etme arzusu içinde olduklarını anlarız. Haftada bir defa basılması planlanan gazeteyi ayakta tutacak olan güç de okuyucuların ona duyacakları ilgidir. Ermeni harfli Türkçe gazetenin varlığını

sürdürebilmesinin asıl koşulu da masraflarını karşılayabilecek okuyucu sayısını elde edip edemeyeceğiyle ilgilidir:

Ermeni milletinin çok eski zamanlardan beri yetenekli ve çabuk kavrayan bir millet olması; ilme ve hünere daima istekli ve arzu dolu olması gerçeğinden hareketle ülke içindeki ve dışındaki olaylardan, dünyada meydana gelen her türlü hadiselerden haberdar olmak, beklenmedik acayip şeylerden ve dünyadaki garip ve şaşılacak durumlardan aşına ve haberdar etmek amacıyla bir gazete çıkarmak uzun zamandan beri isteğimizdi. Bu sayede bütün herkes olabildiğince gerekli her türlü bilgiye sahip olabilsin.

Şimdi bu dostça arzu ve niyetle yazısı Ermenice sözü Türkçe Ceride-i Havadis haftada bir kere basılıp yayımlanacaktır. Gazetemizin faydalarını görerek günden güne ona olan ilginin ve itibarının artması bilgi sahibi olmak isteyen kişilerin arzu ve isteklerine bağlıdır.

Eğer bu gazeteyi alıp okumak isteyenlerin sayısının, gazetemizin gerekli masraflarını karşılayacak sayıya ulaşması durumunda gazetenin fiyatı arttırılmayacaktır. Çok çeşitli bilgilerle gazeteyi donatıp onun faydalarını arttırarak yayımlamak asıl amacımızdır.

Ve şimdi başlangıçtaki armağanımızın aceleyle çıkarılmasından dolayı eksikliklerinin dikkate alınmaması ricamızdır. İnşallah bundan sonra Ermeni milleti için çok çeşitli alanlarda onlar için faydalı olacak şekilde elimizden geldiğince gayret ve sabırla çalışacağımızı sevgimizi sunarak bildiririz (Ceride-iHavadis, Ermeni Harfli Türkçe Baskısı, 1842, s. 4).¹⁶

Özgün Metin:

Ermeni Milletinin kadimden beru` müstai'dd (kabiliyetli, anlayışlı) u dirayetkâr (bilgili, kavrayışlı), ve i'lm u hünere` herbâr (her defa, daima) şavk (şevk) u hâhişleri (arzu) derkâr idugini` (içte bulunan, içte olan) tahkikan (inceleyerek, hakikatını öğrenerek) meczûmimiz (niyet edilmiş) olmak mülâbesesile, (dolayısıyla, -den dolayı) dahili ve ecnebî havâdislerden` kesbi vukuf iylemek, (bilgili, haberdar olma) ve cihanın her bir vuku'âtinden` vâkif u agâh (bilgili) olmak: hem zuhûrâfte olan` gönâ-gön a'cayibat (acayip şeyler) u garâyibati cihandan` (dünyadaki garip ve şaşılacak şeyler) âşinâ (bildik) ve haberdâr bulunmak niyet ile, bir gazeta tertib iylemek` çokdan beru arzuyu muhibbânemiz idi: ki ol vech ile kâffeî nâs` (bütün herkes) ma'lûmâti icabiyyeyi` mümküni mertebe` (olabildiğince) kesb u tahsile (açığa çıkarma) müvâeffak olalar.

İmdi iş bu niyyet u hahişi muhibbânemle` (dostça arzu) haftada bir defa' basılıb` neşr olmak üzere, yazusi Ermenice` lafzi Türkçe (Ceride-i Havadis) Gazetamızkn fevâid u menâfi'ni (faydalarını) görerek` günden güne i'tibar u rağbet bularak` ilerulemesi talibi ma'lûmât olanların muradd u meramlerine marbut dır.

Ve agerçi (Ve eğer ki) taleb u rağib olanlar, işbu gazetamızın masârifî icâbiyyesine` (gerekli masraflar) kifayet mikdari olur ise, olvakıt anın kıymetini arttırmayarak, ma'lûmâti kesire (çeşitli bilgiler) ile` fevâid u menâfi'ini teksir (çoğaltma) u tarakki (ilerleme ve yükselme) iderek` neşr iylemek` hâsseten (özellikle) neticei efkârımız dır.

Ve imdi işbu ibtidâki (başlangıçtaki) bergüzarımızın (hediyemizin) a'celeten çıkarılması hasebile` (nedeniyle) noksanıyyeti vâkia'sından sarfi nazar (dikkate almama) buyrulması mercu dır (rica). İnşallah bundan sonra` Ermeni Milletine sair envai' tarzlar ile` daha menfâ'atlü ve müfid (faydalı) olmağa câhd (elinden geldiği kadar gayretle çalışan) u ikdâm (sabırla çalışmak) ideceğimizi, mahsus a'rz-i mahabbetimize (sevgimizi sunarak) i'lave ideriz (Ceride-iHavadis, Ermeni Harfli Türkçe Baskısı, 1842).¹⁷

Ceride-i Havadis istediği başarıyı Ermeni harfli Türkçe basım ile de yakalayamayacaktır. Başarısını okuyucu sayısındaki artışa endeksleyen W. Churchill üç ay boyunca 10 ila 12 arasında gazeteyi yayımlayacak fakat okuyucu sayısı da otuzu geçemeyecektir. Bu durumu Ermeni toplumuna yakıştıramayan W. Churchill Ermeni harfleriyle Türkçe basımı durdurmak zorunda kalacaktır.

"Üç ay kadar on, on iki nüsha neşrolundu. Bu müddetin sonunda bir ilân ile gazetenin bu üç ay içinde yirmi otuz kişiden fazla kari bulamadığını, bu miktarın ise bir gazete için kâfi bulunmadığını ve bu halin Ermeniler için hiç de mucib-i şeref olmadığını yazdı. Parasını peşin veren birkaç kişinin de müracaat ederek paralarını geri almalarını ilâve ediyordu ki bu haldeki dürüstîye bugün çok muhtacdır." (Özön, 1994, s. 19).

Ceride-i Havadis süreç içerisinde Kırım Savaşı sırasında halkın haber ihtiyacını karşılayan bir yayın organına dönüşmüştür. Gazete, son dakika haberlerini ilave yayınlar olarak çıkardı. Okuyucuların Kırım Savaşı'nı iyi takip edebilmesi için harp sahalarına ait büyük krokiler yayımladı. Savaş haberlerine duyulan ilgi artınca gazetenin Arapça nüshasının çıkarılması konusu gündeme geldi. Hükümet gazetenin Arapça olarak da çıkarılmasına yardımcı oldu. Fakat kısa süre içerisinde gazetenin Arabistan'da satışı iyiyken İstanbul'da aynı ilgiyi görmemesinden dolayı şikâyetler başladı. Bu ilgi azlığı gazete fiyatının çokluğu ile ilişkilendirildi ve gazete aboneliğinden indirim gidildi. *Miratül-Ahval* ismi verilen gazete bazı uygunsuz yayınlarından dolayı hükümet tarafından tatil edildi (Özön, 1994, s. 22).

Haber Örnekleri

1840'lı yıllarda Osmanlı topraklarındaki basın dili de yeni yeni gelişmeye başlamıştır. 1831 yılında Türkçe basılan *Takvîm-i Vekâî* gazetesinin basın dili nasıldı sorusuna Bernard Lewis'in çalışmasında yanıt bulabiliriz. Lewis (1991, s. 95-96) Charles White'in *Takvîm-i Vekâî*'nin içeriğini iyi tasvir ettiğini söyler: "Bu gazetenin muhteiyatı önce, sadece resmî atamaların tekrarı, mahkeme kararlarından iktibaslar, devlet işleri üzerinde Sultanın sağladığı gelişmelerin tantanalı anlatımları ile sınırlanmıştı." *Ceride-i Havadis* gazetesinin Ermeni harfli Türkçe ve Osmanlı Türkçesi nüshasında yer alan dahili ve ecnebi haberlerinden vereceğimiz örnekler basın dilinin on yıllık gelişimi ve değişimi hakkında da bize bazı fikirler verecektir. Dahili Havadisler başlığının altında yer alan bir habere örnek olarak baktığımızda; göreve başlayacak olan Yunan devleti elçisinin Sultana yaptığı ziyaret hakkında kısa bir bilgi görüyoruz.

"Adet üzere Asitaneye ikamet itmeğe gelmiş olan Yunan devleti elçisi rütbetlü Mavrokordato cenapleri, işbu ayın on altıncı, Pazar ertesi günü resmen Mabeyni Humayuna gitmiş ve huzuri Şahaneye mesul ile, devleti tarafından getirmiş olduğu itimat namesini takdim ederek, ziyadesile mazhari eltaf u iltifaki hazıretî padişahi buyrulmuş dur." (*Ceride-i Havadis*, Ermeni Harfli Türkçe Baskısı, 1842, s. 1).

Ecnebi Havadisler başlığı altında da yer alan haberde Tuna nehri üzerinden Avrupa'ya gidecek çark gemileri hakkında bilgi alıyoruz.

"Tunada Evropaya işleyen çark gemileri yaz mevsimiçün bu vakıtlarda başlayup, gerek Kalas ve gerek Köstenceye gidecek. Yani on günde bir defa Kalasa ve Köstenceye azimet idecek dir. Hatta geçen Pazar ertesi Kalasa gitmekle, bu Pazar ertesi dahi Köstenceye gidecek dir." (*Ceride-i Havadis*, Ermeni Harfli Türkçe Baskısı, 1842, s. 1).

Yine aynı sayıda laleler hakkında ilginç bir haber okuyoruz.

"Bundan 200 sene mukaddemi, Evropada lale pek müteber imiş. Hatta nefis ve nevzuhur olan lalelerin sogani 5000 kuruşdan ta 200000 kuruşa kadar satulub alınmış. O aralık açıkgözlü olan birkaç bağçıvan üç dört ay içinde bin kese akça kazanmış. Zira ol derece laleye itibar var imiş ki, büyük bazigânlar ile asılzadelerin iradı ve akari ve kızların cehez takımı dahi bi açılmış laleden ibaret imiş.

Acayib burasında ki bu maddeden haberi olmayan bir kaputan kızmetkârile gezerek, bir bazigânın yanına vardıkda bağçasını gezmeğe hizmetkârine izn virüp, oda gezmiş. Lakin bir küçük soğan bulup yemiş. Ol aralık bazigân gelüb pek muteber bir lale soğanı kapudana seyr itdirmek isteyub aradıkda, meğer hizmetkârın yediği soğan o olduğunu bilmekle, bazigân vay evim barkım harap itdiniz ve bütün iradımı yeyüb yutdunuz deyu, döyülmüş isede, çare ne, yenmiş gitmiş dir.

Bu hal yüz sene kadar sürüp, sonra lalenin bir faidesi olmadığı, ve öyle kuru ziyetinin tahsili zenginliğe ve kudrete medari olamadığı anlaşılmış. Ve her kes ol sevdadan fariğ olub, lalenin kıymeti dahi asli vechile bir çiçek mertebesine inmiş dir.

Ve bir tarihte İstanbolda dahi laleye ziyade itibar olunup, mahsus kitaplar teelif itmişler. Ve Enderuni hümayunda dahi lalerek denilen mahlin yapılmasile, mevsim vaktında orada Çırağan oluna geldiği malûm dır. Ki ol vakit bir lale renk u resim cihetile yeni zuhur itdiği halde, her kimin bağçasında bitmiş ise, ol zat sair lale meraklısı olan zatleri davet iderek bir büyük meclis tertibile, cümlesi ol laleyi tamaşa iderler. Ve beyinlerinde müşavere idüp ana bir isim tahsis iderler imiş. Bu sebeble şimdiye kadar ele geçen resimler ile dolu mecmailerde lalenin bin kadar ism u resmi yazılmış olduğu görülmüş dir." (Ceride-iHavadis, Ermeni Harfli Türkçe Baskısı, 1842, s. 2).

Sonuç ve Değerlendirme

14. yüzyıldan itibaren Ermeni harfli Türkçe metinler, Osmanlı Ermenilerinin kültürel hayatının önemli bir parçası olmuştur. 18. yüzyılın başlarında Mhitar tarafından basılan ilk Ermeni harfli Türkçe kitaba kadar yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı Ermeni toplumunun halk edebiyatında -maniler, destanlar, bilmeceler, deyişler, vb.- el yazması eserlerde kullanılan dil ağırlıklı olarak Ermeni harfli Türkçedir. Osmanlı Ermeni toplumu sadece edebiyat alanında değil; din, tarih, felsefe, doğa bilimleri, ziraat alanında da Ermeni harfli Türkçeyi kullanarak eserlerini günümüze kadar saklamışlardır. Ermeniceyi bilmeyen ya da çok az bilen ve Türkçe konuşan Ermeniler, dinî inançlarından dolayı Ermeni alfabesine sadık kalarak Ermeni harfli Türkçe yazım biçimini kullanmışlardır.

19. yüzyıl Osmanlı Ermeni toplumu için bir dönüşümün yüzyılıdır. Bu dönüşüm ilk olarak dilde başlamıştır. Ermenice bilen kişi sayısının az olması, Klasik Ermenicenin günlük kullanımlar için uygun olmayışı, Ermeni toplumu için Ermeni harfli Türkçe kullanımını neredeyse zorunlu hale getirmiştir. Ermeni harfli Türkçe yazım biçimi, yıllar içerisinde gösterecektir ki sadece Ermeni toplumu için değil; misyonerler, Doğu'ya ilgi duyan ve Türkçe öğrenmek isteyen Avrupalılar, tüccarlar ve hatta Arap alfabesindeki sesli harflerin okunmasının zorluğundan kaynaklı olarak Müslümanlar tarafından bile tercih edilecek bir yazım ve okuma pratiğine dönüşecektir.

Ermeni harfli Türkçe basın 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı topraklarında varlık göstermeye başlamıştır. Osmanlı toplumunda gazete denilen yeni iletişim aracının keşfedilmesiyle birlikte Ermeni cemaati de yeni aracın dilini Ermenice ve Ermeni harfli Türkçe üzerinden şekillendirmeye başlamıştır. Bu iki dilli yapı 20. yüzyılın ilk yarısına kadar devam edecektir. Osmanlı topraklarında ilk çıkan Ermenice gazete devletin çıkardığı *Takvîm-i Vekâyi'* nin Ermenice nüshası olmuştur. Özellikle Tanzimat Fermanı'nın getirdiği ılımlı hava gazetecilik faaliyetlerini de etkilemiştir. 1840 yılından itibaren *Takvîm-i Vekâyi* ve *Ceride-i Havadis* Türkçe ile birlikte -çok uzun sürmese de- Ermeni harfli Türkçe olarak da basılmaya başlanmıştır. Gazete dili olarak Tanzimat döneminin başında Ermenicenin yerine Ermeni harfli Türkçe kullanımının sebebi Ermenicenin cemaat tarafından bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı matbaacılık sektöründe Ermeni cemaatinin önemli rol oynaması, Osmanlı bürokratik yapısında Yunan İsyanı'ndan dolayı Rumların yerini Ermenilerin alması da Ermeni harfli Türkçe basının Osmanlı toplumunu oluşturan diğer unsurların dilleri yerine Ermeni harfli Türkçenin ikinci dil olarak seçilmesi hakkında ipuçları vermektedir.

Çalışmanın iletişim tarihi açısından da iki önemli sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi basın tarihi alanında daha çok yapılacak işin olduğu gerçeğidir. Varlığı bilinen ama bugüne kadar örneğine rastlanmamış çok sayıda gazete ve dergi vardır. Bunların araştırılması, arşiv ve kütüphanelerin ayrıntılı çalışmalar için elden geçirilmesi gerekmektedir. Bu, iletişim alanının tarihi kadar, toplumsal değişimdeki yerini anlamada, meslek olarak gazeteciliğin gelişimini kavramada yardımcı olacaktır. İkinci önemli sonuç

yaşadığımız topraklarda iletişim konusunun öteden beri ilgi çeken bir alan olduğu gerçeğidir. *Ceride-i Havadis*'in kendisi kadar Ermeni harfli Türkçe gazete yayımlaması da önemli bir konudur. O dönemde Türkofon olan Ermeni toplumunun gençleri ve önde gelen din adamları milliyetçiliğin etkisiyle Ermenice yazıp çizmenin önemini kavramışlar ve dil eğitimini gerek misyoner okullarında ve gerekse kendi kurdukları okullarda hızlandırmışlardır. Uzun yıllar Ermeni harfli Türkçe yazım şeklini sürdürecektir olan Osmanlı Ermenileri 19. yüzyıl boyunca süreli yayınlarında ve kitaplarında bu yazım şeklini benimseyeceklerdir.

Notlar

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk resmî gazetesi *Takvîm-i Vekâyi* Türkçe (1 Kasım 1831), Fransızca (5 Kasım 1831), Rumca (5 Ocak 1832), Ermenice (13 Ocak 1832), Arapça (1832), Farsça (1832) ve Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlanmıştır. *Takvîm-i Vekâyi*'nin Ermeni harfleriyle Türkçe nüshası Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra 20 Ocak 1840 (15 Zilkade 1255) tarihinde çıkmıştır.

² Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlanmış *Ceride-i Havadis*'in ilk sayfasında 21 Safer 1258 tarihi yer almaktadır.

³ 1828 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Mısır'da Türkçe-Arapça olarak çıkarılan *Vakayi-i Misriye* de imparatorluk coğrafyasında çıkan ve Türk basın tarihinin başlangıcında önemli yere sahip olan bir yayın organıdır (Yazıcı, 1991, s. 267).

⁴ Murat Cankara, Ermeni harfleriyle Türkçe yazını, Türkçe olan ya da gündelik yaşamda Türkçeyi kullanan ya da hedef kitlelerine daha rahat ulaşabilmek için Türkçe kullanmayı tercih eden Osmanlı Ermenilerinin, kutsal metinlerinin yazılı olduğu alfabeyi kullanarak Türkçe yazdıkları ve/veya yayımladıkları metinler topluluğu olarak tanımlar (Cankara, Ermeni Harfleriyle İlk Türkçe Romanlar Üzerine, 2014) (Cankara, Çifte Maduniyet, Çifte İşlev: Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik, 2015).

⁵ Ziyad Ebuzyiya, *Ceride-i Havadis*'i *Vakayi-i Misriyye* (1828) ve *Takvîm-i Vekâyi* (1831)'den sonra çıkarılan üçüncü gazete olarak değerlendirir. İmparatorluk sınırları içerisinde 1830 yılında Girit adasında çıkarılan *Vakayi-i Giridiye*'yi de hatırdı tutmakta fayda vardır. *Takvîm-i Vekâyi*'den önce çıkarılan her iki gazete de İstanbul'un iradesi dışında ve ona karşı polemik amaçlı çıkmıştır (Ortaylı, 1990, s. 397-404).

⁶ Konuyla ilgili olarak bkz: Orhan Koloğlu, *Miyop Çörçil Olayı*; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*; Arthur Alic, *Un Diplomate Ottoman en 1836 (Affaire Churchill)*; Mustafa Nihat Özön, *Yüz Senelik Gazeteciliğimiz*; Hasan Refiğ Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*; Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*.

⁷ William Churchill, Kadıköy'de av mevsimi geçtiği halde avlandığı ve yaraladığı Defterhane kâtiplerinden Necati Bey'in küçük oğlunun akibetinin ne olacağına bilinmemesinden dolayı tutuklanmıştır.

⁸ Yaşanan bu olay üzerine önce görevinden azledilen sonra sürgüne gönderilen Hariciye Nazırı Akif Paşa, Churchill vakasının aslını ortaya koymak için *Tabsıra* adlı eserini kaleme almıştır (Budak, 2016).

⁹ Osmanlı devleti, iyi niyetini göstermek ve İngiltere ile olan dostluğunu sürdürebilmek için ilk defa İstanbul'un ihtiyacı olan yiyecek maddesini başka bir yere verme kararı almıştır. Zeytinyağının ihracı için devlet bünyesinde planlamalar yapılmış; ama İngiltere Churchill meselesini kullanarak Osmanlı-Rusya ilişkilerini bozmaya çalışırken Churchill sahip olduğu imtiyazı Rusyalı Rali ismindeki bir tüccara devretmiştir (İpek, 1987, s. 96-98).

¹⁰ Hamza Çakır, Churchill'e aylık yardım miktarının 7 bin olduğunu yazar (Çakır, 1997, s. 16).

¹¹ Basın tarihi çalışmalarında gazete ve dergilerin yayın politikaları hakkında bilgi verdikleri mukaddime yazıları araştırmacılar için değerli bilgi kaynaklarıdır. Bir yayın organının hangi amaçlarla ortaya çıktığı, izleyeceği politika, dönemin konjonktürel yapısı, iktidarın basın ile olan ilişkisi gibi pek çok ayrıntı bu giriş yazılarında yer alır. Osmanlı basınında "mukaddime" geleneği *Takvîm-i Vekâyi* ile başlar. *Takvîm-i Vekâyi* Nazırı olan Esad Efendi ilk Türkçe ve resmî gazete olan *Takvîm-i Vekâyi*'nin amacını ayrıntılarıyla 8 Ekim 1832 tarihinde kaleme almıştır. *Ceride-i Havadis*'in mukaddimesi ise yayının sahibi W. Churchill tarafından yazılmış ve ilk sayıda da basılmıştır (Yazıcı, 1984, s. 70-71).

¹² Murat Cankara, söz konusu makalesinde Ermeni harfli Türkçeyi ile ilgili dilbilgisi kitapları ayrıntılı olarak inceler.

¹³ *Ceride-i Havadis*, İlanat, 8 Muharrem 1258/19 Şubat 1842, Numara:74, s.4.

¹⁴ A.k.

¹⁵ Haçadur Vosganyan (1818-1900) gazeteci, yazar ve hariciyecisi olarak kayıtlara geçmiştir. *The Sultan and His People* adlı çalışmanın da sahibidir (Pamukciyan, 2003, s.376). Yüzyılın ilk yarısında Amerika ve Avrupa gazetelerinde muhabirlik yapan Vosganyan, 1868-1874 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun New York konsolosudur. Vosganyan'ın yazarlık profiline baktığımızda doğrulanması gereken bilgiler vardır. Yahya Erdem'in, Haçadur Vosganyan'ın yaşamına ilişkin

Appleton's Encyclopedia'ya verdiği atıflarla yaptığı paylaşımlar dikkat çekicidir. Vartan Paşa'ya ait olduğu kabul edilen *Akabi Hikayesi*'nin yazarının Haçadur Vosganyan olabileceği iddia edilir. Vosganyan 1851 yılında Veronica, çocuklar için *Bedig* adlı eseri ve 19. yüzyılın Avrupa'sının çok okunan popüler romanı Eugène Sue'nün kitabı *Paris Esrarı*'nın Ermenice çevirisini yayımlamıştır (*Appleton's Encyclopedia*'dan aktaran Erdem, 2021, s.111-112).

¹⁶ Metnin özgün çevirisi: *Ceride-i Havadis* (Ermeni Harfli Türkçe), 21 Safer 1258, Numara 8, s.4.

¹⁷ Metnin özgün çevirisi: *Ceride-i Havadis* (Ermeni Harfli Türkçe), 21 Safer 1258, Numara 8, s.4.

Kaynakça

Alemdar, K. (1980). *İstanbul (1875-1964), Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Gazetenin Tarihi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yayınları.

Alemdar, K. (2001). *İletişim ve Tarih*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Alemdar, K. (2021). *İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunlar Vakfı.

Budak, A. (2016). *Tabsıra-Akif Paşa'nın Guru ve İsyân Çılgılığı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Cankara, M. (2011). İmparatorluk ve Roman: Ermeni Harfli Türkçe Romanları Osmanlı/ Türk Edebiyat Tarih Yazımında Konumlandırılmak. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Ankara.

Cankara, M. (2014). Ermeni Harfleriyle İlk Türkçe Romanlar Üzerine. M. F. Uslu, & F. Altuğ (Dü) içinde, *Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür* (s. 115-137). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cankara, M. (2015). Çifte Maduniyet, Çifte İşlev: Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik. *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, 155-130.

Cankara, M. (2015). Rethinking Ottoman Cross-Cultural Encounters: Turks and the Armenian Alphabet. *Middle Eastern Studies*, 51(1), 1-16.

Ceride-i Havadis Ermeni Harfli Türkçe Baskısı. (1842). İstanbul.

Ceride-i Havadis İlanat. (1842). İstanbul.

Çakır, H. (1997). Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(5), 49-71.

Ebüzziya, Z. (1993). *Ceride-i Havadis*. 7, s. 406-407.

Eraslan, H. (2020). 200 Yıllık Bir Öykü: Düünden Bugüne Ermeni Basını. A. Kılıç (Dü.), *Türk-Ermeni Uyuşmazlığı Üzerine Ömer Engin Lütem Konferansları 2019* içinde (s. 113-128). Ankara: Terazi Yayıncılık.

Erdem, Y. (2021). Haçadur Vosganyan ve Eseri: Sultan ve Halkı. Y. Erdem içinde, *Müteferrika'nın İzinde Kitap ve Matbuat Tarihi Yazıları* (s. 111-127). İstanbul: Ötüken.

Gerçek, S. N. (1932). *Türk Gazeteciliği 1831-1932*. Ankara: Devlet Matbaası.

Ğukasyan, V. G. (1972). Haçatur Voskanyani hratarakahosutyunu. *Patmabanasirakan handes*, 1, 145-160.

İpek, N. (1987). *Churchill Vak'ası ve Vesikaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

İpek, N. (1995). Churchill Vak'ası (1836). *Bellekten*, LIX(226), 661-713.

- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kızılca, G. K. (2016). Osmanlı/Türk Basın Tarihi Yazımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *İlef Dergisi*, 3(1), 71-90.
- Koloğlu, O. (1986). *Miyop Çörçil Olayı*. Ankara: Yorum Yayınları.
- Kraelit-Greinfenhorst, F. v. (1996). Ermeni Harfleriyle Türkçe Hakkında Araştırmalar. *Kebikeç*(4), 13-33.
- Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi .
- Ortaylı, İ. (1990). Tanzimat Devri Basını Üzerine Notlar. *Cahit Talas'a Armađan*, s. 397-404.
- Özön, M. N. (1994). Yüz Senelik Gazeteciliğimiz. *Müteferrika*(3), 3-47.
- Pamukciyan, K. (2003). *Biyografileriyle Ermeniler*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Sanjian, A. K., & Tietze, A. (1981). *Eremya Chelebi Kömürjian's Armeno-Turkish Poem The Jewish Bride*. Wiesbade: Otto Harrassowitz.,
- Stepanyan, H. A. (2005). *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)*. İstanbul : Turkuaz.
- Stepanyan, H. A. (2008). Turkish Literature in Armenian letters and Armenian-Turkish literary relations in the Ottoman Empire in the XIX century. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül 2007* (s. 1433-1440). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Şahin, G. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Katolik Ermeniler Sivaslı Mihitar ve Mihitaristler (1676-1749)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık .
- Tuğlacı , P. (2004). *Tarih Boyunca Batı Ermenileri* (Cilt 1). İstanbul: Pars Yayın .
- Yazıcı, N. (1983). *Takvim-i Vekayi Belgeler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, N. (1984). Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in Mukaddimelerinin Tahlil Ve Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Dergisi*(6), 69-78.
- Yazıcı, N. (1991, Mart). Vakayi-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*(2), 267-278.
- Yazıcı, N. (1994). Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme. *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu* (s. 55-84). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turkish Edition of Ceride-i Havadis in Armenian Letters

Hülya ERASLAN (Asst. Prof. Dr.)

Doğanay ERYILMAZ (Asst. Prof. Dr.)

Extended Abstract

The subject of this study is the examination of the Turkish edition of Ceride-i Havadis in Armenian letters, which is described as the first semi-official newspaper in the history of the Ottoman press. The first Turkish newspaper in Armenian letters in the Ottoman Empire is the edition of the first newspaper of the state, Takvîm-i Vekâyi. Both newspapers were published in Turkish with Armenian letters in the 1840s after the declaration of the Tanzimat Edict.

Ottoman Armenian society has a privileged position among Ottoman subjects in terms of printing and press culture. Although the first press activities in the Ottoman Empire were started by the French in 1793, the first Turkish newspaper in the country emerged as a result of the westernization policies of Mahmut II. The first Armenian newspaper in the Ottoman Empire was the copy of Takvîm-i Vekâyi, published on January 13, 1832.

With the declaration of the Tanzimat Edict, the selection of the Armenian community from non-Muslim citizens for the bilingual publication of the Ceride-i Havadis in the multilingual and multicultural Ottoman Empire and preference of the Turkish with Armenian letters for Armenian community is an issue that needs to be considered in terms of press history.

In this article, Turkish Ceride-i Havadis in Armenian letters and Ceride-i Havadis in Ottoman Turkish will be compared and examples of news-making practices that have just begun to form will be given. For the first time, this article will prove that Ceride-i Havadis was not published in Armenian, but in Turkish with Armenian letters. The study also aims to reduce the unknowns in the history of the multilingual Ottoman press.

This concept, which entered the Ottoman press history literature as "Turkish Press in Armenian Letters", is used to express periodicals such as newspapers and magazines that were published to meet the news needs of the Turkophone Armenian community, which Turkish-speaking has written in the Armenian alphabet in the Ottoman Empire. Historically, the Turkish press in Armenian letters emerged in the 19th century. But before that, Turkish writing in Armenian letters existed as a means of communicating with the Armenian population, who spoke Turkish, knew little or no Armenian, and adhered to the Christian faith, and for this mass to express themselves in the same way.

Ceride-i Havadis is one of the first examples of the press history of Tanzimat period (1839-1876). In the article, the origin story of the newspaper will be discussed. The owner of the newspaper was the English William Churchill. The newspaper, which started its publication on August 1, 1840, had 1212 issues until September 26, 1864. Ceride-i Havadis, initially published three times a month, met its readers weekly starting from the 139th issue. The newspaper, which was 40X27 cm in size, came out as four pages with two columns each, and the number of columns increased to three from the 329th issue in 1847. State support continued for twenty years in order for the newspaper to continue its publication life.

Haçadur Vosganyan is the editor of Ceride-i Havadis in Turkish with Armenian letters. This newspaper was published on April 3, 1842, two years after its foundation in 1840. Ceride-i Havadis has informed its readers in the 74th issue of the newspaper that it will print in Turkish in Armenian letters besides its Turkish edition. It states that they have obtained the necessary permission for the newspaper to be published in Turkish in Armenian letters, so that the Armenian community, who reads and writes in Turkish, as well as those who cannot read and write in Armenian. Ceride-i Havadis will not be able to achieve the desired success with Turkish printing in Armenian letters. W. Churchill, who indexes his success to the increase in the number of readers, will publish ten or twelve issues for three months, but the number of readers will not exceed thirty. W. Churchill, who could not make this situation fit the Armenian community, would have to stop the Turkish printing with Armenian letters.

It is possible to say that the study has two important results. The first is the fact that there is more to be done in terms of press history. There are many newspapers and magazines whose existence is known but whose examples have not been found until today. They need to be researched, and archives and libraries need to be overhauled for detailed studies. It will help to understand the development of journalism as a profession, to understand its place in social change as well as the history of this field of communication. The second important result is the fact that the subject of communication has always been an area of interest in the lands we live in.

Keywords: History of Ottoman Press, Turkish press in Armenian Letters, Ceride-i Havadis, History of Ottoman Armenian Press, Haçadur Vosganyan.

Bu makale **intihal tespit yazılımlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by **plagiarism detection softwares**. No plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiđi Yönergesi**” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Yazarların çalışmadaki **katkı oranları** eşittir.

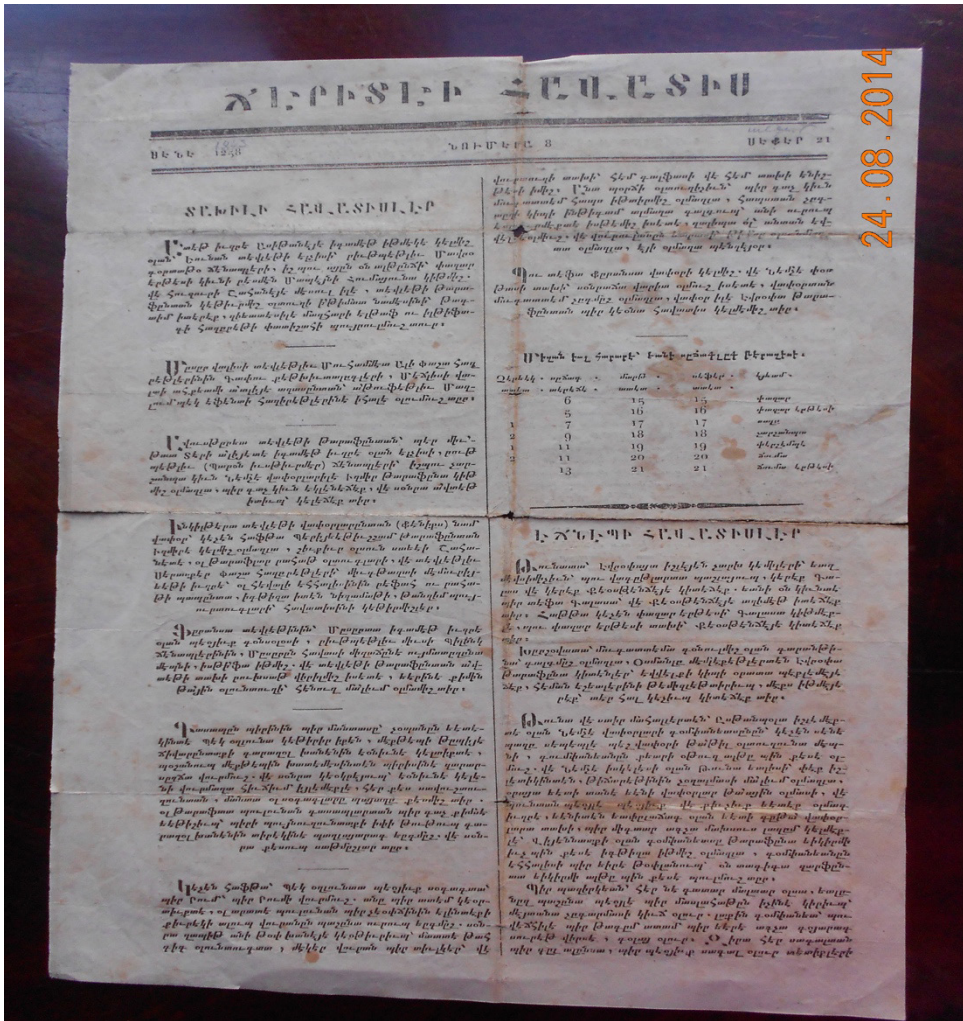
The authors' **contribution rates** in the study are equal.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile **çakar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.

Ekler:

Ek-1: Ceride-i Havadis (Ermeni Harfli Türkçe) 21 Safer 1258, Numara 8

Ek-2: Ceride-i Havadis Osmanlı Türkçesi, 21 Safer 1258, Numara 80

جريدہ اخبار

سنہ ۱۲۵۸

نومرو فی صفر ۲۱ ۸۰

اول حوالیدہ اولان فصالبردن برقاچ کسه بيشوب بری مانده تک بوینوزنده کی ایی ملو توب بیتمش و صکره قراولشا نه تک درکنه بغلبه زق کسوب اتی صامتمل در

بکین هفتہ یک اوغلنده کی بیوک صوفاغنده برروم بروی اورمش اتی برادم کور دکده اول اراده بولسا ن برجو بیجیک التندہ کی کورکی الوب اوراتک باشنه اوروب بیتمش صکره ضابطا نی طو بجا نه به کتورمش ماده تحقیق اولدقده مکر اوران پردولکر واور دینی دخی هم قلفه سی وهددشی انشته سی ایمش اکا بو بی اولدیغیچون برقاچ کون مقدم حبس ایتدزمش اولغله حبسندن چیقدی کی انتقام المغه قلوبانی اوروب اولدزمک امتمش ایسه ده غالب اول اندن اول اولمش واور یلا تک باره سی بچار اولغله اولغله ابو اولاجفه بکزمش

بودغه فرانسه واپوری کلمش و بجه بوسته سی دخی صکره جه وارد اولمش ایسده واپور دن مقدم جیشم اولغله واپور ایله اورو یا طرفندن برکوتہ حوادث کلامشدر

یاریک عدد	صیفاق درجه	مارت عدد	صفر عدد	ایام
۶	۶	۱۵	۱۵	بازار
۵	۵	۱۶	۱۶	بازار ارنسی
۷	۷	۱۷	۱۷	صالی
۹	۹	۱۸	۱۸	چهارشنبه
۱۱	۱۱	۱۹	۱۹	پنجشنبه
۱۱	۱۱	۲۰	۲۰	جمعه
۱۳	۱۳	۲۱	۲۱	جمعه ارنسی

حوادث داخلیه

پرمعتاد درعله ده اقامت ایتک اوزره گلش اولان یونان ایلیجیسی ریتلو (موسیو ماورو قورداتو) جنابلی اشویاک اون لئی بازار ارنسی کونی رسما مارین همایونه کتیش و حضور ملو کا نه به منول ایله دولتی طرفندن کتورمش اولدینی اعتماد نامه سنی تقدیم ایدرک مظهر الطاف والتفات حضرت پادشاهی یورمشدر

مصر و ابسی دولتو محمد علی پاشا حضرتلر تک قبو کتخدالقلری مجلس والای احکام عدلیه اعضاسندن عطف و قتلو مظلوم یک افندی حضرتلرینه احاله اولمشدر

اوسترا دولتی طرفندن پرمعتاد درعله ده اقامت اوزره اولان ایلیجیسی ریتلو (بارون استورمر) جنابلی اشویاچهارشنبه کونی بجه واپور ایله ازمیر طرفنه کتیش اولغله برقاچ کون اکنه چک و صکره عودت ایدوب کله جکدر

انکله دولتی واپور لردن (فیکس) نام واپور کین هفتہ بریه اشام طرفندن ازمیره گلش اولغله شکر اولسون سایه شاهانه ده اولطر فلراحت اولدقلری و دولتلو سرعکر پاشا حضرتلری مقضای مأمور نی اوزره اولخوالی اهابنسک رفاه وراحتی باندہ اقتضای بدن نظاماتی وضع و تأسیس یوردقلری حوادثی کشور مشدر

فرانسه دولتک مصرده اقامت اوزره اولان بیوک قونسلوسی ریتلو موسیو پیلین جنابلر تک مصرک هواسی مزاجنه اویمد بغنه مینی استعفا ایتش و دولتی طرفندن عودتہ دخی رخصت ویرلش ایسه ده برینه کتک تعیین اولدینی هنوز معلوم اولما مشدر

قصابک برینک برمانده سی چوبا تک بدکنده یک اوغلنه کیدر اینک مکتب طیبه جوانده کی قراولشا نه تک اوکنه کلد کده بو شانوب مکتبک خدمه سندن برسنه ضرر منجه اورمش و صکره کورک یوب اوکنه کلنه هجوم ایتکله هرکس صاوشدینندن مانده اول صوفاقلری یانی کتیشکین

حوادث اجنبیه

طونه ده اوروپا به ایشلیان چرخ کلبری باز موسمی ایچون بووقنارده باشلوب کرک قلاصه و کرک کوشنجه به کیده چک یعنی اون کونده بردغه قلاصه و کوشنجه به عزیمت ایده جکدر حتی کین بازار ارنسی قلاصه کتکله بو بازار ارنسی دخی کوشنجه به کیده جکدر خسروه ده مقدما وضع واجرا اولسا ن قریننه قاتلمش اولغله ممالک اسلامیه دن اوروپا طرفنه کیدن اولکی کبی اول اراده بکله چک همان ایشلاری تظہیر ایتدردوب مکتب ایتیه رک درحال کجوب کیده جکدر

MIILLI KÜTÜPHANE ANKARA